

ANDRZEJ PADZIŃSKI – BIBLIOTEKA GŁÓWNA AKADEMII ROLNICZEJ
W LUBLINIE

NARODOWY UNIWERSALNY KATALOG CENTRALNY NUKAT¹

W czerwcu 2002 r. został uruchomiony Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT. Bibliotekarze i czytelnicy wiążą z tym przedsięwzięciem duże nadzieje na poprawę dostępu do zbiorów polskich bibliotek naukowych. W artykule omówiono krótko przebieg prac nad katalogiem centralnym, zarysowano koncepcję katalogu, przedstawiono sposób jej realizacji oraz wskazano plany na najbliższą przyszłość. Zwrócono także uwagę na przewidywane koszty i korzyści. Przy omawianiu aktualnego stanu prac uwzględniono dane z 31 października 2002 r.

Rozwój nowoczesnych technologii oraz przemiany polityczne i gospodarcze, które miały miejsce w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku, umożliwiły intensywny rozwój komputeryzacji bibliotek. Komputeryzacja jest przedsięwzięciem bardzo kosztownym, biblioteki powinny więc dążyć do zminimalizowania jej kosztów, starając się uzyskać jak najlepsze efekty. Prawdziwe korzyści są możliwe jedynie we współpracy. Skutecznym sposobem obniżenia kosztów katalogowania i znacznego przyspieszenia napełniania baz danych jest wymiana danych pomiędzy bibliotekami. Pojawiła się więc potrzeba budowy komputerowego katalogu centralnego dostępnego online, który stałby się dla bibliotekarzy źródłem dobrej jakości danych, a dla użytkowników – sprawnym narzędziem do wyszukiwania informacji o zbiorach polskich bibliotek. Jednakże dziesięć lat temu biblioteki w Polsce nie były jeszcze gotowe do realizacji takiego zadania. Sieć komputerowa w kraju działała bardzo słabo, brakowało odpowiednio wyszkolonych pracowników oraz ujednoczonych zasad katalogowania i wielu norm niezbędnych do opracowania takich zasad. Próba budowy katalogu centralnego w takiej sytuacji mogła zakończyć się niepowodzeniem. Należało się do tego najpierw dobrze przygotować. Spośród wielu poczynań, które doprowadziły z czasem do powstania katalogu centralnego i wpły-

¹Artykuł jest zmodyfikowaną wersją referatu wygłoszonego na konferencji: Języki informacyjno-wyszukiwawcze. Tradycja, stan obecny i potrzeby rozwoju, Lublin 10-12 września 2002 r.

nęły znacząco na kształt przyjętych rozwiązań, za najważniejsze należy uznać: Centralną Kartotekę Hasel Wzorcowych (CKHW), język hasel przedmiotowych KABA (jhp KABA) i Centralny Katalog Czasopism (CKTCz²).

W 1992 r. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego i Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie podjęły decyzję o rozpoczęciu współpracy. Zdecydowano się na zakup tego samego zintegrowanego systemu bibliotecznego – VTLS, wybór formatu USMARC i rok później przystąpiono do budowy wspólnej kartoteki hasel wzorcowych (khw), która z czasem przekształciła się w CKHW. Kartoteka została umieszczona na serwerze w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. Początkowo administratorami bazy byli pracownicy Biblioteki. W 1996 r. powołano przy Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie Centrum Formatów i Kartotek Hasel Wzorcowych (CFiKHW), które przejęło nadzór nad bazą danych. Centralna Kartoteka Hasel Wzorcowych zawiera kartotekę hasel wzorcowych opisu bibliograficznego (rekordy dla hasel osobowych, korporatywnych, tytułów ujednocionych) i tytułów ujednocionych serii oraz kartotekę hasel wzorcowych przedmiotowych, zawierającą zasób leksykalny jhp KABA. Liczba bibliotek współtworzących CKHW szybko rosła. Początkowo były to tylko biblioteki stosujące VTLS, z czasem dołączyły inne, wykorzystujące różne systemy biblieczne (Aleph, Horizon, Prolib). Do chwili uruchomienia NUKAT-u bazę współtworzyło ok. 500 bibliotekarzy z 27 bibliotek. Dodatkowo wiele bibliotek wykorzystywało rekordy khw, pobierając je bezpośrednio z CKHW lub z kopii bazy umieszczonej na serwerze Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu na potrzeby bibliotek stosujących Horizon. Budowie bazy towarzyszyły prace nad zasadami sporządzania rekordów khw i Polskimi Normami dotyczącymi formy hasel (korporatywnego i tytułu ujednoczonego)³. Znaczącym osiągnięciem są książki publikowane w serii Formaty, Kartoteki. Są to przede wszystkim instrukcje sporządzania różnych typów rekordów w formacie MARC 21 (wcześniej USMARC) i inne materiały użyteczne dla bibliotekarzy z komputeryzujących się bibliotek.

Centralna Kartoteka Hasel Wzorcowych przynosi bibliotekom i ich użytkownikom wiele korzyści. Ujednoczenie hasel i stosowanie w katalogach współpracujących bibliotek hasel pochodzących z jednego źródła pozwala na zachowanie spójności danych w tych bazach, a przez to umożliwia efektywne wyszukiwanie, przejmowanie danych, w przyszłości zaś – gdyby zaszła taka potrzeba – pozwoli na ich scalanie. Z tych powodów budowa CKHW może być traktowana jako istotny krok w stronę katalogu centralnego.

Kolejnym ważnym, jedynym tego typu w skali kraju przedsięwzięciem jest jhp KABA, przeznaczony na potrzeby komputeryzujących się bibliotek nauko-

² Akronim CKTCz funkcjonował jako samodzielna nazwa bazy, pochodzi od pierwotnej nazwy Centralna Kartoteka Tytułów Czasopism.

³ Prace nad zasadami dla hasel osobowych wpłynęły również na ostateczny kształt normy dla hasła osobowego.

wych. Język ten powstaje w postaci khw. Współtworzy go 10 bibliotek wyższych uczelni, a wykorzystuje ponad 20. Z założenia jest on kompatybilny z dwoma znanymi językami hasel przedmiotowych: LCSH i RAMEAU Biblioteki Narodowej Francji. Kartoteka hasel wzorcowych KABA zawiera obok terminów polskich ich francuskie i angielskie odpowiedniki.

Centralny Katalog Czasopism zainicjowano w 1995 r. w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego na serwerze w Sopocie. Rok później powołano Sekcję CKTCz. Podobnie jak w przypadku CKHW, bazą budowaną przez bibliotekarzy z bibliotek stosujących VTLS zainteresowali się także inni. Początkowo baza miała być jedynie źródłem rekordów bibliograficznych dla katalogujących wydawnictwa ciągłe, z czasem jednak, dzięki informacjom o lokalizacji poszczególnych wydawnictw zaczęła pełnić funkcję katalogu centralnego. Istnienie CKTCz przyczyniło się do znacznego przyspieszenia opracowania wydawnictw ciągłych we współpracujących bibliotekach oraz do ujednoczenia zasad katalogowania. Doświadczenia zdobyte w pracach nad CKTCz wywarły wpływ na ostateczny kształt normy opisu bibliograficznego dla wydawnictw ciągłych, zostały także z powodzeniem wykorzystane w przygotowaniach do uruchomienia NUKAT-u.

W 1996 r. na konferencji w Krakowie Anna Paluszkiewicz przedstawiła propozycję budowy katalogu centralnego bibliotek akademickich dla ułatwienia retrospektywnej konwersji katalogów⁴. Ta propozycja stała się punktem wyjścia dla projektu Wspólnego Katalogu Bibliotek Naukowych (WuKa), opracowanego w latach 1996-1997 przez bibliotekarzy z bibliotek stosujących VTLS. Głównym celem WuKa miało być obniżenie kosztów katalogowania i przyspieszenie budowy katalogów zautomatyzowanych polskich bibliotek naukowych poprzez współkatalogowanie. Katalog miał być przede wszystkim źródłem rekordów dla bibliotek współpracujących oraz – dodatkowo – miał stwarzać użytkownikom możliwości efektywnego wyszukiwania. Projekt powstał głównie z myślą o potrzebach polskich bibliotek naukowych stosujących VTLS, choć zakładano możliwość współpracy z bibliotekami wykorzystującymi inne oprogramowanie. Z czasem zainteresowali się nim bibliotekarze z bibliotek naukowych stosujących Horizon z Łodzi, Poznania i Torunia. Jednakże do realizacji projektu nie doszło. Jesienią 1997 r. pojawiła się bowiem możliwość uzyskania grantu z Fundacji A. W. Mellona na budowę katalogu centralnego pod warunkiem jednak, że będzie to katalog ogólnokrajowy i współpracą zostanie objęta duża liczba bibliotek, w tym Biblioteka Narodowa oraz biblioteki naukowe stosujące VTLS i Horizon. Chociaż projektu WuKa nie zrealizowano, to jednak warto o nim wspomnieć. Doświadczenia i przemyślenia zebrane w trakcie prac nad Wspólnym Katalogiem wywarły duży wpływ na koncepcję narodowego katalogu centralnego.

⁴ A. Paluszkiewicz: *Propozycja ułatwienia retrospektywnej konwersji katalogów współpracujących bibliotek akademickich*, „Przegląd Biblioteczny”, 4 (1996) s. 315-322; zmodyfikowana wersja referatu jest dostępna pod adresem <http://www.bg.ar.lublin.pl/vtls/pelne/apalusz96.html> (31 października 2002).

Prace nad Narodowym Uniwersalnym Katalogiem Centralnym NUKAT rozpoczęły się 26 stycznia 1998 r. w Warszawie. Przystąpili do nich przedstawiciele Biblioteki Narodowej oraz uczelnianych bibliotek: Gdańska, Krakowa, Lublina, Łodzi, Torunia, Poznań, Warszawy i Wrocławia. Powołano kiluosobową grupę roboczą, która miała za zadanie opracować projekt wstępny, określić wymogi stawiane zintegrowanemu systemowi bibliotecznemu na potrzeby katalogu centralnego oraz zbadać możliwości realizacji przedsięwzięcia. Wstępne założenia zostały zaakceptowane 2 kwietnia 1998 r. i cały zespół rozpoczął pracę nad szczegółami projektu i przygotowaniem wystąpienia o grant. We wniosku złożonym jesienią do Fundacji A. W. Mellona chęć współpracy zadeklarowało ponad 70 bibliotek naukowych stosujących różne oprogramowanie (Aleph, Horizon, Innopac, Prolib, VTLS). Wstępnie przyjęto, że systemem dla katalogu centralnego będzie Virtua, nowy produkt VTLS Inc. Wybór ten ostatecznie potwierdzono dwa lata później. W grudniu 1998 r. Fundacja przyznała polskim bibliotekom grant w wysokości 705 tys. dolarów. Prace nad realizacją projektu jednak się przeciągały. Lata 1999-2000 upłynęły na niekończących się dyskusjach nad koncepcją katalogu. Powodem opóźnienia była różnica poglądów na temat roli katalogu centralnego i sposobu realizacji przedsięwzięcia. Różnice zdań dotyczyły przede wszystkim potrzeby stosowania przepisów katalogowania i wynikającej z nich konieczności kontroli haseł za pomocą khw. Pojawiły się też obawy przed stosowaniem oprogramowania innego, niż posiadane przez daną bibliotekę. W czerwcu 2000 r. pod naciskiem Fundacji A. W. Mellona udało się osiągnąć porozumienie⁵. Przyjęta wówczas koncepcja kompromisowa zakładała m.in. utworzenie dodatkowej bazy dla rekordów sporządzonych niezgodnie z przepisami katalogowania, zawierających hasła niekontrolowane za pomocą khw. Z bazy dodatkowej zrezygnowano, gdy w 2001 r. na serwerze w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu został udostępniony Katalog Rozproszony KaRo⁶, który za pomocą protokołu Z39.50 umożliwi równoczesne wyszukiwanie w katalogach wielu bibliotek. Zapewnia on tym samym dostęp do danych, dla których miała być tworzona dodatkowa baza.

Dzięki osiągniętemu porozumieniu stało się możliwe rozpoczęcie prac zmierzających do uruchomienia katalogu centralnego. Prace te powierzono CFiKHW, które w czerwcu 2001 r. zostało przekształcone w Centrum NUKAT. We wrześniu 2000 r. rozpoczęły się przygotowania do wdrożenia projektu i negocjacje z VTLS Inc. w sprawie zakupu Virtui. Pierwszą wersję testową tego oprogramowania, przeznaczoną dla katalogu centralnego zainstalowano w sierpniu 2001 r. Rozpoczęły się testy i szkolenia. Jednocześnie trwały prace nad dostosowaniem Virtui do specyficznych potrzeb NUKAT-u. Należało także przygotować

⁵ *Kompromisowa koncepcja Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT*, „Bibliotekarz”, 10 (2000) s. 3-4.

⁶ T. Wolniewicz: *KaRo – Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich*, „Bibliotekarz”, 3 (2002) s. 2-6.

dotkliwe oprogramowanie do obsługi przyjętych procedur wprowadzania danych, raportów i wydruków kontrolnych niezbędnych do sprawnej realizacji zadań Centrum NUKAT. Opracowano materiały metodyczne i szkoleniowe, rozpoczęto szkolenia bibliotekarzy i informatyków ze współpracujących bibliotek oraz z bibliotek przygotowujących się do współpracy. Około roku zajęło scalanie rekordów rozwiniętych haseł przedmiotowych jhp KABA. Rekordy te były stosowane dotychczas jedynie lokalnie w katalogach poszczególnych bibliotek. Sporządzano je dla haseł przedmiotowych rozwiniętych niewchodzących do leksyki jhp KABA. Przed uruchomieniem NUKAT-u należało te dane scalić, ujednolicić i uzupełnić o numery kontrolne. Uruchomienie katalogu centralnego zostało poprzedzone przejściem CKHW. Od tej pory NUKAT spełnia wszystkie dotychczasowe funkcje centralnej kartoteki. Katalog został otwarty 10 czerwca 2002 r. Wprowadzanie danych rozpoczęto od rekordów khw. Pierwszy rekord bibliograficzny dla książki został wprowadzony 5 lipca tego roku, a w połowie września przejęto ponad 21 tys. rekordów bibliograficznych z CKTCz.

Zgodnie z przyjętymi założeniami projekt katalogu centralnego powinien być dostosowany do potrzeb polskich bibliotek i ich użytkowników. W związku z tym wśród najważniejszych celów przedsięwzięcia znalazły się: „poprawa warunków obsługi użytkowników bibliotek przez udoskonalenie informacji o zbiorach i ułatwienie dostępu do zbiorów potrzebnych w pracy naukowej, dydaktycznej i samokształceniowej”⁷ oraz „obniżenie kosztów katalogowania i zapewnienie spójnych danych w katalogach współpracujących bibliotek”⁸. NUKAT zatem powinien się stać:

– źródłem dobrej jakości rekordów bibliograficznych i khw, z którego będą przejmowane dane do katalogów bibliotek;

– źródłem informacji o zasobach polskich bibliotek naukowych.

NUKAT jako źródło rekordów powinien umożliwiać przyspieszenie tempa opracowania zbiorów w bibliotekach i – co się z tym wiąże – uporanie się z zaległościami. Przyjmuje się, że tylko część dokumentów będzie katalogowana przez bibliotekę, dla pozostałych bibliotekarze powinni znaleźć gotowe opisy w katalogu centralnym. Skopiowanie gotowego rekordu zajmuje kilkakrotnie mniej czasu, niż sporządzenie go samodzielnie. Korzystanie ze wspólnego źródła danych pozwoli w znacznym stopniu ograniczyć dublowanie prac nad katalogowaniem. Współpraca może również ułatwić retrospektywną konwersję katalogów. Będzie to możliwe na dwa sposoby: poprzez uwolnienie części etatów przeznaczonych dotychczas na katalogowanie nowych nabytków oraz wykorzystanie katalogu centralnego jako źródła gotowych rekordów. Kolejną korzyścią powinno być obniżenie kosztów katalogowania, bo przejmowanie gotowych danych jest znacznie tańsze, niż ich sporządzanie. Jeśli katalogi bibliotek będą zasilane jednolitymi da-

⁷ M. Burchard, *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny - NUKAT*, „Bibliotekarz”, 2 (2002) s. 6.

⁸ Tamże.

nymi pochodzącymi z bazy centralnej i bibliotekarze dołożą starań, aby utrzymać spójność tych danych, to współpraca powinna wpłynąć na efektywność wyszukiwania w katalogach bibliotek. Ma to również znaczenie przy wyszukiwaniu rozproszonym z wykorzystaniem takich narzędzi jak protokół Z39.50.

Szybkie napełnianie katalogu centralnego danymi spowoduje, że NUKAT stanie się źródłem informacji o zbiorach bibliotek współpracujących. Umożliwi to usprawnienie wypożyczeń międzybibliotecznych. Jednakże do realizacji tego celu jest jeszcze daleka droga. Nie wystarczy sam katalog, potrzebne są również odpowiednie rozwiązania prawne, dodatkowe ustalenia i przygotowania, które pozwolą ułatwić dostęp do zbiorów bibliotek w Polsce. Dobra współpraca w tym zakresie powinna w przyszłości zaowocować zmianami w zasadach gromadzenia i selekcji zbiorów w bibliotekach w kraju.

Współpraca powinna przynieść korzyści także w opracowaniu rzeczowym, stało się więc konieczne ograniczenie liczby stosowanych języków informacyjno-wyszukiwawczych (jiw). W trakcie prac nad koncepcją katalogu centralnego okazało się jednak, że ze względu na potrzeby bibliotek i ich użytkowników, ale także – w niektórych przypadkach – ambicje i przyzwyczajenia samych bibliotekarzy, nie da się wybrać jednego, wspólnego dla wszystkich jiw. Udało się jednak osiągnąć kompromis i zmniejszyć liczbę języków. Choć wielu bibliotekarzy podkreśla dziś dodatnie strony takiego rozwiązania, trzeba jednak pamiętać, że jest ono bardzo kosztowne i że najprawdopodobniej żaden z wybranych jiw nie zapewni dostępu do wszystkich rekordów bibliograficznych, które znajdują się w bazie. Utrudni to wyszukiwanie w katalogu użytkownikom, którzy będą musieli korzystać z różnych jiw. Wykorzystywane dla NUKAT-u oprogramowanie umożliwi obsługę więcej niż jednego jiw. Jednakże do efektywnego ich stosowania potrzebne są dalsze szczegółowe ustalenia. Przyjęto, że w katalogu centralnym będą używane:

- jhp KABA, stosowany głównie przez przystępujące do współpracy biblioteki wyższych uczelni; wszystkie hasła w jhp KABA będą kontrolowane za pomocą khw;

- jhp BN, stosowany przez Bibliotekę Narodową i część bibliotek publicznych;

- MeSH, stosowany przez biblioteki medyczne.

Dodatkowo w katalogu centralnym mogą być stosowane klasyfikacje:

- Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna, której potrzebę stosowania zgłosiły: Biblioteka Narodowa, część bibliotek publicznych i biblioteki techniczne;

- Klasyfikacja Biblioteki Kongresu, na potrzeby Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

Możliwość realizacji planowanych zamierzeń powinny zapewnić przyjęte zasady budowy katalogu centralnego, gwarantujące powstawanie jednolitych danych dobrej jakości. Zgodnie z postanowieniami, NUKAT jest budowany metodą współkatalogowania. Biblioteki wymieniają się danymi; wszystkie dane są wprowadzane zgodnie z przepisami katalogowania obejmującymi zasady: opisu bib-

liograficznego, doboru i formułowania haseł i budowy katalogu. Przyjętym formatem jest MARC 21. Zgodnie z postanowieniami bibliotekarze ze współpracujących bibliotek stosują ujednoczone zasady opisu bibliograficznego oraz ujednoczone zasady doboru haseł i wyboru hasła głównego. Rekordy khw są sporządzane zgodnie z zasadami wypracowanymi już wcześniej na potrzeby CKHW. Wszystkie hasła muszą być kontrolowane za pomocą khw. Dane są wprowadzane z wykorzystaniem klienta Virtui. Wszystkie rekordy khw są wprowadzane online i nie jest brany pod uwagę żaden inny sposób postępowania. Rekordy khw dla potrzebnych haseł muszą się pojawić w bazie przed rekordami bibliograficznymi, w których te hasła mają być użyte. W przypadku rekordów khw stosowany jest taki sam tryb postępowania, jaki obowiązywał przy wprowadzaniu danych do CKHW: rekordy wprowadzane do bazy przez bibliotekarzy ze współpracujących bibliotek są zatwierdzane przez administratorów z Centrum NUKAT odpowiedzialnych za khw. Rekordy bibliograficzne również są wprowadzane online, ale przewidziano możliwość jednorazowego przejęcia rekordów w plikach, pod warunkiem, że te dane będą spełniały określone warunki (kontrola khw, zgodność z ujednoczonymi zasadami katalogowania, MARC 21). Rekordy bibliograficzne po wprowadzeniu do bufora (tak nazywa się obszar roboczy bazy) są poddawane korekcie przez korektorów z bibliotek sporządzających rekordy. Korekta musi się bowiem odbywać z autopsji. Administratorzy z Centrum NUKAT jedynie sprawdzają poprawność formalną rekordów oraz czy nowe rekordy nie są dubletami, nadają im numery kontrolne, a następnie wprowadzają je do bazy. Bibliotekarz przed skopiowaniem rekordu do katalogu własnej biblioteki powinien nadać mu odpowiedni kod lokalizacji, który później umożliwi użytkownikom przeglądającym katalog centralny zlokalizowanie poszukiwanego dokumentu i dotarcie do szczegółowych informacji o egzemplarzu. Dla bibliotek sporządzających dużą liczbę rekordów przygotowano oprogramowanie dodatkowe, umożliwiające jednorazowe pobranie w pliku wszystkich nowych rekordów wprowadzonych danego dnia do katalogu centralnego.

Wszystkie modyfikacje rekordów khw i rekordów bibliograficznych są przeprowadzane w katalogu centralnym (nie dotyczy to dodawania pól lokalnych w rekordach bibliograficznych). Dla zapewnienia aktualizacji danych w katalogach współpracujących bibliotek, codziennie są przygotowywane pliki z rekordami poprawionymi. Uaktualnione dane są wgrywane do baz lokalnych. Odpowiednie rekordy z bazy są zastępowane zmodyfikowanymi wersjami z katalogu centralnego. Jest to możliwe dzięki numerom kontrolnym, jednoznacznie identyfikującym rekordy w katalogu centralnym i poza nim. Przydatność takiego rozwiązania została potwierdzona we współpracy z CKHW i CKTCz. Warunkiem powodzenia jest tu jednak zachowanie spójności danych w katalogach bibliotek współpracujących.

Mechanizm wgrywania poprawek jest również wykorzystywany na potrzeby opracowania rzeczowego. W większości bibliotek współpracujących opracowanie rzeczowe występuje jakiś czas (niekiedy, niestety, dość znaczny) po katalogowaniu, gdy rekord bibliograficzny już istnieje i mógł zostać skopiowany do

różnych katalogów. Po wprowadzeniu w Nukacie pól z charakterystyką rzeczową rekord, jako poprawiony, jest zapisywany do pliku i rozsyłany do wszystkich zainteresowanych bibliotek. Dzięki temu charakterystyka rzeczowa pojawia się we wszystkich bazach, do których rekord został uprzednio przejęty. Unika się w ten sposób dublowania prac nad opracowaniem rzeczowym. Nie trzeba też śledzić, czy rekord w katalogu centralnym został uzupełniony i ręcznie nanosić poprawek w katalogu biblioteki.

Pieczę nad całością sprawuje Zespół Koordynacyjny NUKAT. W jego skład wchodzi przedstawiciele instytucji, które zainicjowały prace nad koncepcją katalogu centralnego oraz reprezentanci bibliotek współpracujących. Zespół opracowuje plany rozwoju NUKAT-u, nadzoruje przebieg prac i reprezentuje interesy bibliotek. W czerwcu 2001 r do realizacji katalogu centralnego powołano przy Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie Centrum NUKAT, które – jak już wspomniano – powstało z przekształcenia CFiKHW. Kierownikiem Centrum została Maria Burchard. Nadzór merytoryczny nad całością sprawuje Anna Paluszkie-wicz. W skład Centrum wchodzi pięć ośrodków:

- Ośrodek Formatów i Kartoteki Haseł Wzorcowych Formalnych
- Ośrodek Języka i Kartoteki Wzorcowej KABA
- Ośrodek Kontroli Rekordów Bibliograficznych
- Ośrodek Kontroli Haseł Przedmiotowych Rozwiniętych
- Ośrodek Obsługi Informatycznej.

We współpracy obecnie uczestniczy 28 bibliotek, są wśród nich:

- 23 biblioteki wyższych uczelni, w tym 10 dużych bibliotek uniwersyteckich oraz biblioteki uczelni: rolniczych, technicznych, artystycznych, teologicznych, ekonomicznych i pedagogicznych;
- 3 biblioteki Polskiej Akademii Nauk
- 2 biblioteki publiczne o statusie bibliotek naukowych.

Większość bibliotek, bo aż 21, stosuje oprogramowanie VTLS lub Virtue, 4 – Horizon, 2 – Aleph, 1 – Prolib. Chęć przystąpienia do współpracy zgłosiły już kolejne biblioteki, w tym także Biblioteka Narodowa. Trwają szkolenia nowych uczestników.

Sporo kłopotów bibliotekom współpracującym przysparzają różnice wynikające ze stosowania różnego oprogramowania, jak choćby różne repertuary znaków (ISO 6937/2, ALA, UTF-8) czy rozbieżności w obsłudze formatu MARC 21 przez systemy, w tym także w obsłudze rekordów khw. Ze współpracą wiążą się także trudności wynikające z różnego stanu zaawansowania prac nad komputeryzacją, rozbieżności w interpretacji Polskich Norm opisu bibliograficznego i przepisów katalogowania. W związku z tym na potrzeby bibliotek współpracujących powołano grupę roboczą ds. ujednoczenia zasad katalogowania. W ramach prac tego zespołu ustalane są zgodne z normami rozwiązania szczegółowe, umożliwiające współpracę i wymianę danych. Podobną grupę powołano ds. opracowania rzeczowego w jhp KABA. Przyjmuje się, że grupy te będą działały tak długo, jak długo będą istniały NUKAT i współpraca bibliotek w zakresie katalogowania.

Do realizacji innych celów i rozwiązywania problemów merytorycznych wynikających ze współpracy mogą być powoływane doraźnie inne grupy robocze.

Z myślą o pracownikach bibliotek współpracujących i wszystkich zainteresowanych przygotowano strony WWW (<http://www.nukat.edu.pl>), na których udostępniono: aktualne informacje o katalogu centralnym, dane statystyczne dotyczące zawartości bazy, ustalenia i notatki ze spotkań. Przygotowany serwis zawiera wszystkie niezbędne materiały metodyczne i szkoleniowe. Utworzono także listy dyskusyjne umożliwiające szybkie komunikowanie.

Katalog centralny jest dostępny w sieci dla wszystkich zainteresowanych poprzez WWW (http://www.nukat.edu.pl/o_chameleon.html). Stosowany w tym celu Chameleon iPortal pozwala na prowadzenie w katalogu wyszukiwań według różnych kryteriów. Wyszukane rekordy można skopiować, wydrukować, przesłać pocztą elektroniczną pod wskazany adres. Oprogramowanie daje także możliwość wyszukiwania równoczesnego w wielu bazach danych z wykorzystaniem protokołu Z39.50, ale ta funkcja nie została jeszcze udostępniona użytkownikom⁹. Rekordy bibliograficzne w Nukacie zawierają informacje o lokalizacji dokumentów. Zastosowane oprogramowanie umożliwia otwieranie połączeń automatycznych wraz z wyszukaniem informacji o egzemplarzach związanych ze wskazanym rekordem bibliograficznym w katalogach poszczególnych bibliotek¹⁰. Ze względu na potrzeby bibliotekarzy udostępniono także rekordy khw. Jest to istotne udogodnienie, zwłaszcza dla tych bibliotek, które nie są zainteresowane współpracą, ale chciałyby mieć dostęp do kartoteki haseł wzorcowych.

Do pełnego wdrożenia projektu pozostało jeszcze wiele prac do wykonania. Na listopad 2002 r. jest planowane przejęcie na serwer Centrum NUKAT bazy PROKABA, zawierającej propozycje haseł do khw KABA. Ze względu na rosnące zainteresowanie katalogiem centralnym jest konieczna polonizacja interfejsu WWW oraz klienta Virtui. Na włączenie się do współpracy oczekują kolejne biblioteki, będą więc potrzebne dalsze szkolenia oraz szczegółowe ustalenie zasad współpracy. Zgodnie z założeniami, z katalogu centralnego, obok bibliotek uczestniczących we współkatalogowaniu, będą korzystały także i takie, które są zainteresowane jedynie pobieraniem danych.

Zakup sprzętu i oprogramowania został sfinansowany dzięki wsparciu Fundacji A. W. Mellona, która - jak już wspomniano - jednorazowo przyznała na ten cel grant. Realizacja katalogu centralnego wymaga jednak stałego i systematycznego finansowania. W 2002 r. Centrum NUKAT otrzymało środki z KBN na pokrycie kosztów działalności Centrum i wszystkich niezbędnych prac dodatkowych, istotnych z punktu widzenia realizacji projektu. Los przedsięwzięcia nie jest jednak pewny. W tej sytuacji jednym z ważniejszych zadań Zespołu Koordynacyjnego NUKAT powinno się stać pozyskanie dodatkowych funduszy na realizację kata-

⁹ Jednym z powodów jest obawa przed nadmiernym obciążeniem serwera.

¹⁰ Funkcja ta jest dostępna tylko w przypadku, gdy systemem obsługującym katalog lokalny jest VTLS lub Virtua.

logu centralnego i zapewnienie stałego finansowania przedsięwzięcia na najbliższe lata. Utrzymanie katalogu centralnego jest kosztowne. Jednakże koszty ponoszone przez biblioteki współpracujące są stosunkowo niewielkie. Zgodnie z przyjętymi ustaleniami uczestnictwo we współpracy jest bezpłatne. Nie przewiduje się też pobierania jakichkolwiek opłat od bibliotek zainteresowanych jedynie pobieraniem danych. Decyzje te wynikają z faktu, że NUKAT jest finansowany ze środków publicznych. Biblioteki współpracujące muszą jednak dostosować się do wymogów współpracy. W niektórych przypadkach pociąga to za sobą konieczność zmian organizacyjnych i potrzebę zakupu dodatkowego sprzętu komputerowego lub przygotowania oprogramowania ułatwiającego przejmowanie danych z katalogu centralnego do stosowanego w bibliotece zintegrowanego systemu bibliotecznego. Do tego można doliczyć niewielkie koszty związane z udziałem w pracach grup roboczych i różnego rodzaju spotkaniach i szkoleniach.

Katalog centralny funkcjonuje dopiero od kilku miesięcy i jest jeszcze zbyt wcześnie, by móc oceniać korzyści wynikające ze współpracy. Jednakże już teraz można zaobserwować pewną tendencję, która zdaje się potwierdzać wcześniejsze prognozy, mówiące, że współpraca wpłynie na przyspieszenie katalogowania i przyniesie bibliotekom oszczędności czasu. Bez wątplenia takie korzyści mają od dawna biblioteki korzystające z CKHW, stanowiącej dziś integralną część katalogu centralnego¹¹. Centralna Kartoteka Haseł Wzorcowych w chwili przejścia jej do NUKAT-u liczyła ponad 720 tys. rekordów, a po upływie pięciu miesięcy, 31 października 2002 r. – 77.0548 rekordów¹². Liczba rekordów bibliograficznych dla wydawnictw zwartych po czterech miesiącach współkatalogowania wyniosła 30.464 (15.547 dla wydawnictw opublikowanych do 1999 r. i 14.917 – w latach 2000-2002). Rekordy te zawierały 43.060 dowiązanych kodów lokalizacji, z tego ok. 15 tys. rekordów zostało skopiowanych do katalogów innych bibliotek niż te, które te rekordy sporządziły (niektóre z rekordów były kopiowane nawet dziesięciokrotnie). Większość z n

ich, bo prawie 14,5 tys., to rekordy dla dokumentów wydanych w ciągu ostatnich trzech lat. Wynika z tego, że największym zainteresowaniem cieszą się dane dla wpływu bieżącego. Osobną grupę stanowią rekordy dla wydawnictw ciągłych, przejętych z CKTCz. Ich liczba 31 października 2002 r. osiągnęła 22.173. O znacznym wykorzystaniu tych danych świadczy łączna liczba dowiązanych kodów lokalizacji, która wyniosła tego dnia 48.536.

Liczba rekordów bibliograficznych wprowadzanych miesięcznie do bazy stale rośnie. W październiku przekroczyła 11 tys. Jeśli ta tendencja się utrzyma, to w ciągu roku ogólna liczba rekordów bibliograficznych dla wydawnictw zawar-

¹¹ O korzyściach wynikających ze współpracy w ramach CKHW zob.: Burchard: *Narodowy*, s. 8; A. Paluszkiwicz, *Evolution of authority file work in Poland*, w: *Library automation in transitional societies : lessons from East Europe*, Ed. by A. Lass, R. Quandt, New York 2000, s. 229.

¹² Dane o liczbach rekordów zostały podane na podstawie informacji publikowanych na stronach NUKAT <http://www.nukat.edu.pl/nukat> (31.10.2002).

tych może przekroczyć nawet ponad dwukrotnie liczbę dzieł opublikowanych w kraju i zakupionych do polskich bibliotek za granicą. Oznacza to, że bibliotekarze z bibliotek współpracujących w niespełna pół roku skatalogują wpływ bieżący, pozostały czas będą mogli przeznaczyć na uporanie się z zaległościami i retrospektywną konwersję. W miarę przyłączania się do współpracy kolejnych bibliotek, będzie rosła liczba rekordów skopiowanych do więcej niż jednego katalogu, a w konsekwencji pojawią się biblioteki, które większość potrzebnych im danych będą przejmowały z katalogu centralnego.

Obserwując wykorzystanie katalogu centralnego, można zauważyć prawidłowość charakterystyczną dla początkowego okresu funkcjonowania tego typu przedsięwzięć. Duże zainteresowanie NUKAT-em przejawiają biblioteki, widząc dla siebie wiele korzyści. Na razie mniejszym powodzeniem cieszy się katalog wśród czytelników. Powodem tego jest wciąż jeszcze wyraźna dysproporcja pomiędzy dużą liczbą rekordów khw i znacznie mniejszą rekordów bibliograficznych. Zakłada się jednak, że z czasem, w miarę napełniania bazy rekordami bibliograficznymi uzupełnionymi informacją o lokalizacji egzemplarzy, sytuacja się zmieni i wtedy będzie można powiedzieć, że koncepcja Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego została w pełni zrealizowana.